

RANKO BUGARSKI: »JEZIK I LINGVISTIKA«

»Nolit«, Beograd, 1972, biblioteka »Sazvežđa«

„Lingvistika se u međuvremenu razvila i razgranala, postajući jednom od najdinamičnijih nauka našeg vremena...“ (str. 155)

Može se s pravom reći da je protekla 1972. godina u domenu lingvistike bila u znaku mladog beogradskog lingviste (angliste) dr Ranka Bugarskog. Najpre se u prvoj polovini godine pojavio izbor iz tekstova Noama Comskog *Gramatika i um* (o čemu je u ovom časopisu pisano¹⁾) i potvrdio ga kao dobrog poznavaoa i tumača teorije Noama Comskog, obaveštenog selektora njegovih tekstova i izvršnog prevodioca. U drugoj polovini godine pojavila se njegova druga knjiga *Jezik i lingvistika* koja je dobila velik publicitet u javnosti, a sam autor je dobio Nolitovu nagradu.

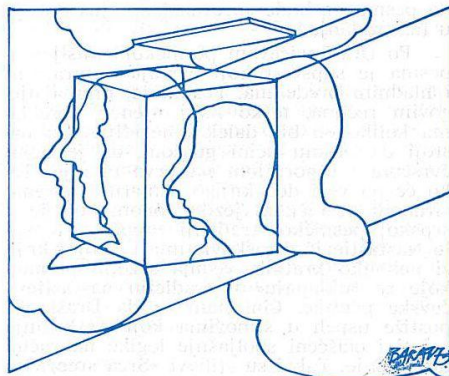
Kad se razgovara o knjizi *Jezik i lingvistika* Ranka Bugarskog nužno se asocira na skoro deset godina ranije izdatu knjigu prof. dr Milke Ivić *Pravci u lingvistici*. Obe knjige, i za sada jedine u nas, obuhvataju približno istu problematiku, ali su u metodu pristupa tako različite da se mogu smatrati komplementarnim u našoj lingvističkoj literaturi. U knjizi prof. dr Milke Ivić dat je sintetičan pregled pojedinih lingvističkih škola i teorija od najstarijih vremena do naših. Slikovito rečeno, dat je poprečan presek lingvističkog materijala na određenim istorijskim stupnjevima razvoja. Ranko Bugarski piše, pre svega, »o ulozi lingvistike kao nauke koja proučavanjem strukture i evolucije jezika krči puteve ka razumevanju čoveka« (str. 12). On nije želeo da sačini pregled savremenih lingvističkih škola i teorija (str. 12), već je probleme vezane za jezik i lingvistiku sagledavao, da se opet slikovito izrazimo, u vertikali, tj. želeo je da se kompleks jezičkog problema sagleda u kontekstu istorije nauke i istorije ideja. Želeo je više da govori o stanju duha i evolucije lingvistike kao zasebne naučne discipline, a uvek u odnosu prema drugim, srodnim naučnim disciplinama (filozofiji, psihologiji, sociologiji itd).

Ovakva autorova orijentacija jasna je kad se pročita poslednje poglavlje *O predmetu i životnom dobu lingvistike*: »Najinteresantnije i najavangardnije raspre sada se vode oko pitanja urođenog i stečenog u jeziku, oko univerzalnog i pojedinačnog, oko dubinskog i površinskog u jezičkoj strukturi, oko sukoba empirističkog i racionalističkog pristupa u lingvistici, oko odnosa opisa i objašnjenja u jezičkom domenu, oko prirode primitivnih jedinica jezika, kao i oko implikacija koje saznanja o strukturi i funkcionisanju jezika imaju za poznavanje čoveka« (str. 282).

Čitav lingvistički i jezički problem autor posmatra komplementarno, vodeći računa o razvoju jezika kao univerzalne tvorevine i jezika kao specifičnog obeležja jedne zajednice (otuda i takav naziv knjige). Pri tome se uvek trudio da problem posmatra u svetlu svih nauka srodnih lingvistici, jer je očividno da iz domena lingvistike u poslednje vreme izrasta jedna snažna interdisciplinarna teorija od koje se u budućnosti mnogo očekuje. Za ovakvo interdisciplinarno tretiranje problema jezika i lingvistike bio je potreban lingvista enciklopedijske usmerenosti kakvim se pokazao dr Ranko Bugarski. Time je sam, na neki način, demantovao svoje mišljenje o tome da danas u lingvistici dominira uska specijalnost u naučnom znanju, kad pojedinac nije u stanju da prati sve pravce u kojima se kreće određeni predmet. »Parafraza stare izreke, po kojoj ništa lingvističko nije strano jednom lingvistu, u naše vreme može da bude mera intelektualnog interesovanja nekih proučavalaca jezika, ali ne i program lične ili kolektivne akcije u granicama nauke o jeziku« (str. 274).

Knjiga je koncipirana tako da »kombinuje jezik daleko istorijsku perspektivu sa no-

INDEX KNJIGA

vim i najnovijim shvatanjima u teorijskoj lingvistici« pokušavajući da reprezentuje »ono što je zajednička baština različitih vrsta i tradicija rada na jeziku« (str. 11). Profil ovog časopisa ne omogućuje detaljno raspedanje priče o sadržaju svakog poglavlja posebno. Ali treba istaći da je u tretiranju svakog problema autor pokazao veliku sposobnost za kritički odobr svega relevantnog za problem, navodeći uvek šta su još uvek otvoreni problemi i kako on sam vidi mogućnost za njihovo rešenje (vidi, na primer, u IX poglavlju str. 242–243).

Treba reći da je knjiga uglavnom pisana za stručnjake — lingviste, ali i za sve one koji se jezikom bave ili žele da se bave. Za širu publiku je poglavlje *Vrednovanje jezičkih sistema* jer, kako kaže Bugarski, sudove o relativnoj vrednosti jednog jezičkog sistema »donose i prenose obrazovani laici u neobaveznom časkanju i oni su po pravilu samo izraz ličnog ukusa, pothranjenog svakovrsnim popularnim predrasudama. Takvi sudovi često su sasvim bezazlejni, ali u određenim društveno-političkim uslovima oni mogu da odigraju zapaženu ulogu u nimalo naivnim praktičnim akcijama. Preko sudova o govoru neke etničke zajednice ne retko se prenose šovinističke težnje, a u pogodnom trenutku oni čak mogu da posluže kao deo opravdanja prilikom zavojevačkih pohoda« (str. 188).

Istoričari će naći za sebe odabrane stranice u poglavlju *Lingvistika i istorija*, psiholozi na raznim stranicama u čitavoj knjizi, a, pre svega, u poglavljima *Stvaralaštvo u jeziku* i *Jezika relativnost*. Poglavlje *Metafore i modeli u lingvistici* podjednako je interesantno za mlade lingviste kao i za druge mlade naučne radnike koji rade u naučnim disciplinama srodnim lingvistici, jer se u našoj sredini sve do skora malo vodilo računa o jezičkim modelima. Ovo poglavlje je po obimnosti drugo po redu u knjizi, što može biti znak da je i sam autor imao nameru da našem savremenom čitaocu više kaže o jednom problemu koji je danas u centru pažnje lingvista.

Govorilo se ovde više o tome kome knjiga može biti od koristi jer se u tome sadrži delimičan odgovor na pitanje otkud tolika popularnost knjige *Jezik i lingvistika* Ranka Bugarskog. Drugi argument za vrednost knjige je u tome što je autor vekovno opšte lingvističko znanje obuhvatio u celinu i posmatrao je u svetlu komplementarnih puteva razvoja ideja o jeziku kao univerzalne tvorevine i kao posebnosti jedne zajednice.

Knjiga potvrđuje autora kao finog esajistu, lingvistu koji je učinio veliki napor da o kompleksnim i komplikovanim problemima jezika govori jednostavnim i lepim rečenicama.

Ovo su samo neki elementi u lancu pozitivnih ocena koje knjiga *Jezik i lingvistika* zaslužuje u današnjem trenutku naše lingvističke literature.

Svenka Savić

1) Milorad Radovanović, Noam Comski, *Gramatika i um*, Polja, septembar, 1972, br. 163, str. 24.

2) Prvo izdanje ove knjige je iz 1963, a drugo, dopunjeno i znatno prošireno, izdanje je iz 1970.

ANTE STAMAC: »DEŠIFRIRANJE VAGE«

»Razlog«, Zagreb, 1972.

Pred nama je peta sveska pesama Ante Stamac (1939), s naslovom *Dešifriranje vage*, pesnika čije delo bez izuzetka i izričito uverava u ozbiljnost i sudbonosnost poziva pesnika. To je delo koje izmice užim nacionalnim i kakvim već sve ne određivaju koja osporavaju svojim metodama jedinstvenost i univerzalnost što se ističu u pesništvu kao takvom. Ako ga je već potrebno situirati u neku književnoistorijsku liniju, a koja ne bi bila svijena samo u okvirima hrvatske poezije ili još šire: jugoslovenske, tada ono svoje mesto najpre nalazi na stazi čiji je smer pomenično određen pesništva Heldenlina, Rilkea... Naravno, Stamaćevo pesništvo se, mada hodeći tom stazom, oslanja na jednu neosporno autentičnu poetiku i tako, daleko od toga da poriče put kojim hodi i na kojem se krepi, ono govori o onom svojem Svojstvenom. Kako ono govori i na šta se to odnosi? Između svih pet svezaka ističe se *Dešifriranje vage* kao najuspešiji pokušaj da se to što je u pitanju dovede na čistinu. Mera jasnosti ove čistine svakako da nadaleko premašuje onu meru koju je sposobna da raskine interpretacija. Interpretacija koja već kao takva mora da bude jednostrana (v. H.-G. Gadamera, *Kleine Schriften* II, str. 194), a u prezentnom slučaju, pošto se on odlučuje na jedno brzopotepno hermeneutičko zasecanje ikviva pesničkog teksta, utoliko manje kadra da dokuči (razume i izloži) meru koju promerava *Dešifriranje vage*.

Odluka je pesnika nepromenljiva. Odlučujući se za jezik, on se odlučuje nepovratno za *pokazivanje* temelja na kojem mi obitavamo u svetu. Ta odluka zahteva potpunu nezavisnost koju najčistije može da ponudi jedino *lutanje putem bez povratka*, naime bespuće, rasutost koja se svojevrsnom igrom pesnika u jeziku, igrom koja sauteamljuje ontologiju i gramatiku, skuplja u podatnu otvorenost smisla ljudskog opstanka u svetu. Stamac to pesnički kazuje

»a lutanje je ono što pokazuje
I put je to što nepovratno putuje«

(Gorčac i ružmarin)

Ovakvom lutanju odaziva se bez mnogo lukavičkog premišljanja Ante Stamac, zatočnik čistog pesničkog govora i znalački građenog stih i unutrašnjeg ritma pesme, pesnik koji se prosto *baca*, osluškujući duboko u jeziku romor postojanja, u pokazujuće lutanje putem koje sam »nepovratno putuje«, baca se, mada svestan slutnje, koja radi u njemu, da će se to lutanje i put jedino okončati propašću, svetkovanjem propasti. »U slavlju propasti se konča / lutanje i put«. Udes lutanja zbiva se na jednom određenom mestu u jeziku, mestu koje, paradoksnost, dokida jezik u sebi, ispunjava ga i, istovremeno, prazni. Jedino takvo mesto u jeziku jeste *čutanje*. Udes lutanja tada znači »skobni susret lutanja i šutnje« (*Canzone XIII*), sukob koji nešto prelama i na koji se treba odvažiti. Taj sukob Stamac naziva *granicom, medom*. U sudaru lutanja i čutanja događa se »jasni poraz nade« (ista pesma). Granica prelama nadu i tako se čutanje javlja kao prva i, verovatno, poslednja kušnja otvorenosti/skupljanja rasutosti sveta.

Rečeno je: igra svaku rasutost skuplja u oblik postojanja sveta. U lirici dalekosežnih i obuhvatnih, univerzalno-simboličkih značenja, kakva je Stamačeva, ova postavka jeste zahtev što ga pesnik stavlja pesništvu: skupljanje »rasute krune sveta«, zgušnjava-

INDEX KNJIGA

nje rastresite slike kojom nam se sve pokazuje. Pesma je tada ona »tamna«, kako je u svojoj prethodnoj zbirci naziva Stamać, pesma koja »dolazi kao pjev do kraja rasutoga« (Njena lica, u: Smjer, Razlog, 1968), koja je »kušnja ništavila«. Uporna igra preobraćaja poraz nade. »Kobni susret lutanja i šutnje« postaje uporište na kojem će se ostvariti jedna ravnoteža lutanja putem bez povratka i čutanja kao punog/praznog mesta u jeziku. No, ovaj kobni susret preobraćava se u uporište ravnesja tek odvaženjem na njega. Naime, na njega se tek treba odvažiti. Odvažiti se na »granicu, prijemor, jasni poraz nade« znači i odvagati je, razmeniti, promeniti. Odvažujući se na sukob lutanja i čutanja, skupljajuće igre u jeziku i bespuća, otvorenosti i beznađa ljudskog opstanka u svetu, smisla i besmisla temelja na kojem čovek obitava, pesnik *Dešifriranje vage* pokušava da promeri moguću ravnotežu ovih suprotnosti u kojima on sagledava temelj sapostojanja čoveka i sveta.

»Ravnovesje na međi
rasuto, uvrnuto u prolom
što zjapi, davan cilj
zlih anđela«

(Dešifriranje vage)

Odvažiti i odvagati »među«, načiniti od nje uporište, oslonac, rasutoj ravnesja (rasutog), pretpostavlja »bačenost u opasnost« (kako u svom spisu *Wozu Dichter?* kazuje M. Heidegger o Rilkeovom tumačenju *Das sein*, bivstvovanja čoveka kao onog što provodi otvoreno otvorenosti u svetu, bivstvovanja onoga Tu). Ta opasnost za Stamaća javlja se kao prolom / što zjapi, davan cilj / zlih anđela, bezdan što ga zlo dube u svetu. Tako se činjenica do koje je Stamać došao svodi na, i pored bezdana zla, prisutnost ravnoteže, rasute već stoga što se radi o ravnoteži onog rasutog. Otuda, iz tog pokušaja promeravanja, razumevanja ravnoteže, *dešifriranje vage*, stavljanja sukoba lutanja i čutanja u igru, sledi pitanje što ga postavlja vredno pesničko iskustvo Ante Stamaća. To pitanje je sama otvorenost, i to je ono što *Dešifriranje vage* uspeva da dovede na čistu. Stoga i Stamaćevo pesništvo kao takvo ostaje otvoreno, lutajuće, tragalačko. Ono je otvoreno na dva načina: prvo, već kao takvo, dakle, ono pita o samoj otvorenosti ljudskog opstanka u svetu i, drugo, ono naizgled ne pruža odgovore, jer je kao pitanje otvorenosti jedinstveno pitanje kojemu nema odgovora toliko što po(d)s-tiće odgovor(a) sveta čoveka čoveku.

Istinsko iskustvo pevanja, da zaključim, javlja se u Stamaćevoj poeziji kao odgonetanje ravnesja u načinu ljudskog opstanka, ili još preciznije: kao odvažnost odgovaranja koju sveska *Dešifriranje vage* otkriva u načinu ljudskog opstanka kao njegovu temeljnu, bitnu odliku.

Jovica Aćin

DRAGIŠA DRAŠKOVIĆ: »PRVA ZIMA«

»Bagdala«, Kruševac, 1972.

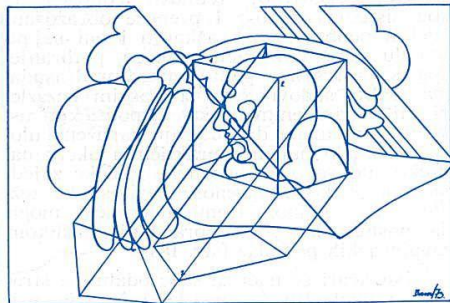
Možda je najbolje komentar Draškovićeve knjige pesama *Prva zima* početi razmatranjem njegovih stihova »Htedoh da kažem/A već decenija«. To su stihovi koji lapidarno govore o mučnini stvaralačkog procesa, o teškoćama formiranja, odnosno, nastanka pesme. Klasični i pseudoklasični pesnici već davno došli su do saznanja da pesme ne nastaju jednostavno i ponovljivo, već da je potreban veoma dug proces i put do svesne ili nesvesne percepcije do njenog otelotvorenja. Drašković u nizu pesama

ove knjige, zapravo, govori o tom problemu, a na to nas navodi i naslov knjige *Prva zima*. Govoreći o teškoćama artikulacije pesničke reči, pesnik dotiče i neke druge elemente koji su nužno vezani za taj proces. To je, na prvom mestu, odnos pesničke reči prema vremenu. Shvatajući vreme kao neumoljivi kontinuum, Drašković strahuje da pesma ne bude »prevaziđena« još dok je u fazi rađanja.

Po Draškovićevom pesničkom mišljenju, pesma je supstrat koji nastaje u mračnim i hladnim predelima. Pesmu je, prema njegovim rečima, teško lišiti njenog porekla, ma koliko on bio dalek i nevidljiv. On nastoji da pesmu učini gušćom, da je učini čvršćom i otpornijom na prvo čitanje. Tako će on veći deo knjige usmeriti ka reduciranom pesničkom jeziku, onom koji je u srpskoj pesničkoj tradiciji započeo Momčilo Nastasijević. Drašković ima u svojoj knjizi nekoliko kratkih, veoma sažetih pesama koje se »uklapaju« u tradiciju nastasijevićevske poetike. Čini nam se da Drašković postiže uspeh u stihovima koji su krajnje sažeti i očišćeni spoljašnje logike na račun unutrašnje. Takvi su stihovi »Srca srce/Mrtve zabeleške«, stihovi koji nas na prvi pogled dovode u nedoumicu, ali koji su zaista neobično kazani. Slični njima su stihovi »Gde sam/Odakle se udaljujem«. Ovi i njima slični stihovi imaju epigramsku formu i nose neke bitne istine. Šteta što takvih stihova u knjizi nema više.

Pesme koje se u ovoj knjizi udaljavaju od tog reduciranog pesničkog jezika, izgleda nam da su pisane sa manje uspeha. U njima se uočava pesnička zrelost i usavršenost zadata, ali često dobijaju narativan ton. Drašković je pesnik koji prvenstveno spontano stvara, dok manje ima smisla za intelektualne kombinacije.

Draškovićeve pesme iz knjige *Prva zima* veoma su upevane, imaju besprekoran ritam i melodiju. Drašković izbegava poje-

dinim stilskim obrtima monotonost pesničke forme, jednoličnost ritmiziranja.

Pesme *Pišem susnežicom* jedna je od najboljih u ovoj knjizi. Drašković u njoj jasno izdava pesmu i njenog tvorca. Iako su međusobno identični, ipak pesma prevazilazi tvorca i počinje da živi samostalno.

Vuk Milatović

MILOSAV SLAVKO PEŠIĆ: »KNJIGA POSTANJA«

Izdavačko-informativni centar studenata, Beograd, 1972.

Knjige mogu imati dvoznačnu sudbinu: u okviru književnog trenutka kojem pripadaju i sa kojima su u interakciji i, nezavisno od njega, u svetlosti estetskih odlika.

Knjiga Milosava Slavka Pešića negoduje protiv književnog trenutka, budući da je nastajala u dugom vremenskom rasponu pre nego što je smeštena među korice, budući da je pesnik po motivskoj orijentaciji pripadao talasu nedavno ugašenom u srpskoj poeziji (tzv. »tradicionalistima«).

Osvetljena iznutra, ova zbirka nam se predstavlja u raskošnim stihovima, pesmama, punim značenjima, ustreptalim slikama i čestim metaforama. Svaki stih je svet za sebe i svet po sebi, slobodno zrači i znači, izviđa se prema emotivnom i intelektualnom zenitu u punom luku. Osećanje prevashodi mišljenju, ali ga ne senči i ne odvlači u poslednji sloj. Osećanje i mišljenje putuju zajedno kroz poetski čin, dakle, kroz pesnikovu svest, stapaju se u jedinstveno jezgro iz kojeg zrači obilje.

Već sam naslov izjašnjava da se radi o jednom krupnom zahvatu, uobličavanju *cogitatio*, ostvarenju filozofeme koja prethodi svakom ozbiljnjem poimanju umetnički i svakom ozbiljnjem poimanju umetničkog pristupa. Očigledna je namera da se stvari i predmeti, svet i bića, svest i savest, dozovu iz dubina i organizovano smeste u tekst. Da se osluškaju i tačno saslušaju. Tananost u doživljavanju i osnovanost u pevanju prate ovu knjigu od početka do kraja.

U četiri, od pet, ciklusa, Milosav Slavko Pešić polazi od mita kao prvenstvenog iskustva ljudske svesti, oblika sećanja i negovanja civilizacijskih zaveštaja. Uglavnom, koristi hrišćanske mitove, retko i klasične. *Knjiga dnevnika* jedini je ciklus u kome pesnik peva iz sopstvene svesti, tražeći u svom duhu središte sveta i poezije. U semantičkom sloju ovog ciklusa vidljiva je egzistencijalna angažovanost, marljivost, ali i uspravnost. Simbolom puta, već prastarim simbolom, rečeno je sve o trajnosti, vrednosti i pojavnostima života.

Opređeljujući se između pevanja i opevanja, Milosav Slavko Pešić priklonio se opevanju, oslanjanju svesti na već odgovorene oblike iskustava, kolektivna saznanja provučena kroz predanje i istoriju. I-pak, udeo rada stvaralačke mašte u *Knjizi postanja* veliki je i praćen je rasplamsalom invencijom. Iako se o nekim inovacijama ne može govoriti, zbirka je u svom znaku. Njom je izražen negovan duh, negovana svest i tvrdoglavost čela. Pesme se, doista, oslanjaju na mitsku tačku, uzimaju je za žižu, ali imaju i sopstvenu odeću. Metafore, umnogome, nastoje da prave atmosferu i povlače crtu neidentičnosti između izraza i iskaza. Izraz je pun, mada nije savršeno moderan (metaforika nije svojstvo savremene poezije), iskaz je nešto prikriven u značenjima, uvučen u nutrinu.

Ponekad, pesnik pozajmljuje i svest uporedo sa motivima pevanja, prenosi stečena emotivna i intelektualna iskustva, no nikada ne izneverava u ostvarivanju atmosfere i ontosa pesme. Klasična organizacija stihova, sa upotrebom rime, naglašenom melodijom, daje *Knjizi postanja* izgled čvrsto vezane celine.

U samom poetskom postupku odsustvuje osvešćenje, unutrašnja samospoznaja čina koji omogućuje kreaciju.

Vizija sveta vidljiva je samo iz *Knjige dnevnika*, jer u njoj pesnik peva i ocrtaiva biće svoga duha. Primetno je svet sunovraćen, zagađen u propast, sklon udesu i raspadanju.

Knjiga postanja, uprkos književnom trenutku koji joj nije sklon, izuzetno je ostvarena. Bujno, raskošno, raspevano. Zato se i opire i negoduje protiv vanestetskih momenata.

Draginja Urošević

SVETOZAR RADONJIĆ RAS: »RUNOLIST POKOJNOG DOLA«

»Svetlost«, Sarajevo, 1972.

I po tome kako pripoveda, kako i šta govori, Radonjić je u onom krugu naših pripovedača tradicionalista koji se sporo odlučuju, ili uopšte ne odlučuju, da metod svojih pripovedačkih transmisija zamene neiskusanim, novim putem i pokretima nadošlog proznog izraza. U centru takvog pripovedanja nije tek delić ljudske suštine, egzistencije, jedna od pukotina psihe čoveka,